

Jacek Wiewiorowski*

Uniwersytet Gdański

'CLASSIS SELEUCENA' – PÓŹNORZYMSKA FLOTA WOJENNA?¹

Według konstytucji cesarskiej, wydanej przez cesarza Walentiniana I (pan. 364–375) i Walensa (pan. 364–378), adresowanej w 369 (370?) roku do *praefectus praetorio per Orientem Auxoniusa*, *classis Seleucena* i inne floty były podległe prefektowi prefektury Wschodu w kwestii uzupełniania ich składów osobowych, a flota Seleucji w pewnym zakresie *comes Orientis*².

* jacek.wiewiorowski@prawo.ug.edu.pl

¹ W tekście precyzuję wnioski zawarte w skróconej formie (w.): J. Wiewiorowski, *Sądownictwo późnorzymskich wikariuszy diecezji*, Poznań 2012, s. 78–79 (= [z drobnymi zmianami] *The Judiciary of Diocesan Vicars in the Later Roman Empire*, Poznań 2015, s. 80–81). Niżej cytuję tylko nowszą i zmienioną wersję rozprawy. Skróty: C. – *Codex Iustinianus* (w:) *Corpus iuris civilis*, t. 2, red. P. Krueger, Berolini 1954; C.Th. – *Codex Theodosianus*, ed.: *Theodosiani libri XVI cum Constitutionibus Sirmondianis et leges novellae ad Theodosianum pertinentes*, t. 1–2, red. T. Mommsen, P.M. Meyer, Berolini 1954; Ernout, Méillet – A. Ernout, A. Méillet, *Dictionnaire étymologique de la langue latine. Histoire des mots*, red. J. André, Paris 1979⁴; Forcellini – A. Forcellini [et al.], *Lexicon totius Latinitatis*, t. 1–6, Patavii 1940, <http://www.lexica.linguax.com/forc.php>; Georges – K.E. Georges, *Ausführliches Lateinisch–Deutsches Handwörterbuch (...)*, red. H. Georges, t. 1–2, Basel 1962¹¹; Glare – P.G.W. Glare red., *Oxford Latin Dictionary*², t. 1–2, Oxford 2016, Heumann, Seckel – H.G. Heumann, E. Seckel, *Heumann Handlexikon zu den Quellen des römischen Recht*, Jena 1891⁷; *L&S* – C.T. Lewis, Ch. Short, *A Latin Dictionary. Founded on Andrews' edition of Freund's Latin dictionary (...)*, Oxford 1879, <http://www.perseus.tufts.edu/>; Plezia – M. Plezia (red.), *Słownik Łacińsko-Polski*, t. 1–5, Warszawa 2007²; *RE* – *Paulys Real-Encyclopädie der classischen Altertumwissenschaft*, (red.) A. Pauly, G. Wissowa [et al.], Stuttgart 1894–1980; Sondel – J. Sondel, *Słownik łacińsko-polski dla prawników i historyków*, Kraków 2005²; *TLL* – *Thesaurus Linguae Latinae (...)*, Lipsiae 1900 – Czasopisma cytowano według *L'Année Philologique*. Dostęp do stron internetowych: 28.02.2017. Konsultacja tłumaczeń z języka łacińskiego: dr hab. Anna Kotłowska (Instytut Historii UAM w Poznaniu).

² Na temat datowania konstytucji zob. O. Seeck, *Regesten der Kaiser und Päpste für die Jahre 311 bis 476 N. Chr. Vorarbeit zu einer Prosopographie der Christlichen Kaiserzeit*, Stuttgart 1919, s. 237 (początek 369 r.); F. Pergami, *La legislazione di Valentiniano e Valente (364–375)*, Milano 1993, zwłaszcza s. 477–478 (po 1 września 369 r.); S. Schmidt-Hofner, *Die Regesten der Kaiser Valentinian und Valens in den Jahren 364 bis 375 n. Chr.*, „ZRG” 125 (2008), s. 548–549 (między 1 września 369 r. a 1 kwietnia 370 r.). Na temat Auxoniusa, pochodzącego z senatorskiej rodziny zob. np. O. Seeck, (s.v) *Auxonius 1* (w:) *RE* 2 (1896), col. 2622–2623; Idem, *Regesten...*, s. 34, 86; *Prosopography of the Later Roman Empire*, t. I, red. A.H.M. Jones, J.R. Martindale, J. Morris, Cambridge 1971, s. 142–143 (s.v. *Auxonius 1*); W. Kuhoff, *Studien zur zivilen senatorischen Laufbahn im 4. Jahrhundert n. Chr. Ämter und Amtsinhabern in clarissimus und*

C. Th. 10.23.1 (a. 369–370): *Impp. Valentinianus et Valens AA. Auxonio p(raefecto) p(raetori)o. Classem Seleucenam aliasque universas ad officium, quod magnitudini tuae obsequitur, volumus pertinere, ut classicorum numerus ex incensitis vel ad crescentibus compleatur et Seleucena ad auxilium purgandi Orontis aliasque necessitates Orientis comiti deputetur. Data indictione XII.*

[„Cesarze, Walentynian i Walens, Augustowie do Auksoniusza, prefekta pretorium. Chcemy aby urzędowi, który podporządkowany jest Twojej Wielkości, podlegała flota Seleucji i wszystkie inne floty, tak aby liczba³ marynarzy uzupełniana była spośród *incensites* lub *ad crescentes*, a flota Seleucji w przypadku pomocy w oczyszczaniu Orontesu i innych potrzeb ma podlegać komesowi Wschodu. Dan za indykcji dwunastej”.]

Ustawa mogła być wydana na podstawie *suggestio* prefekta pretoriańskiego, ale od włączenia ustawy do *Codex Theodosianus*, oficjalnego zbioru konstytucji cesarskich i jego wejścia w życie 1 stycznia 439 r., można mieć pewność, iż regulacja ta uzyskała walor *lex generalis* w całym imperium⁴. Treść konstytucji wskazuje jednak, że od samego początku miała ona znaczenie tylko w części cesarstwa wchodzącej w skład *praefectura Orientis*, obejmującej od wykształcenia prefektur regionalnych większą część terytorium tej części imperium (wschodnia część Bałkanów, Azja Mniejsza, rzymski Bliski Wschód i Egipt)⁵.

Tekst konstytucji został powtórzony bez zmian w *Codex repetitae praelectionis* Justiniana Wielkiego (z mocą obowiązującą od 29 grudnia 534 r.: C. 11.13.1); zachowywała ona zatem formalnie znaczenie najdłużej do upadku bizantyńskiej

spektabilität, Frankfurt am Main–Bern 1983, s. 243, 245, 253, 317 (przyp. 65); A. Gutsfeld, *Die Macht des Prätorianerpräfekten. Untersuchungen zum praefectus praetorio Orientis von 313 bis 395 n. Chr.*, Berlin 1996 (diss.), s. 280–283.

³ Termin *numerus* mógł oznaczać także oddział taktyczny armii rzymskiej. Zob. np. P. Southern, *The Numeri of the Roman Imperial Army*, „*Britannia*” 20 (1989), s. 81–140. W tekście konstytucji użyty został jednak najwyraźniej w podstawowym znaczeniu. Por. s.v. ‘numerus’: L&S; Heumann, Seckel, s. 351; Forcellini; Georges t. II, col. 1218–1220; Plezia, t. III, s. 636–637; Ernout, Méillet, s. 450–451; Sondel, s. 667; Glare, t. II, s. 1324–1325.

⁴ Prace poświęcone *Codex Theodosianus*, w tym dotyczących znaczenia *suggestiones* starałem się zebrać (w:) J. Wiewiorowski, *The Judiciary...*, s. 31–34, 109–110. Zob. też A. Gutsfeld, *op. cit.*, s. 146–148; R.M. Errington, *Roman Imperial Policy from Julian to Theodosius*, Chapel Hill 2006, s. 87–110. Por. też dane na temat zbioru zestawione, <http://www.leges.uni-koeln.de/en/lex/codex-theodosianus/>. Tradycję rękopiśmienną i edycje drukowane kodeksu omówił ostatnio J. M. Coma Fort, *Codex Theodosianus: historia de un texto*, Madrid 2014, <http://hdl.handle.net/10016/19297>. Polskiemu czytelnikowi część nowszej literatury na temat zbioru przybliżył M. Stachura, *Kodeks Teodozjusza – nowo odkrywane źródło historyczne*, „*PHist*” 97.3 (2006), s. 311–331.

⁵ Na temat prefektury Wschodu nie została niestety opublikowana habilitacja A. Gutsfelda, *op. cit.*, *passim* (w tym o kwestii powstania prefektur regionalnych – s. 33–44 i rozmiarach prefektury – s. 66–68). Na temat kształtowania prefektur regionalnych zob. S. Olszaniec, *Powstanie i rozwój terytorialnych prefektur pretorio w okresie późnego Cesarstwa Rzymskiego* (w:) E. Dąbrowa [et al.] (red.), *‘Hortus Historiae’. Księga pamiątkowa ku czci profesora Józefa Wolskiego w setną rocznicę urodzin*, Kraków 2010, s. 591–609; *idem*, *Prefektura ‘praetorio’ Italii, Illyrikum i Afryki (312–425 n.e.)*, Toruń 2014, s. 19–39, z wcześniejszą obszerną literaturą (dyskusyjne są zwłaszcza okres tworzenia prefektur, ich zasięg terytorialny i etapy krystalizowania zakresu kompetencji).

władzy nad Syrią w latach 634–637⁶. Należy mieć jednak na uwadze to, że *classis Seleucena* („flota Seleucji”) to przypuszczalnie – o czym jeszcze będzie mowa – późnoantyczna nazwa *classis Syriaca*, która powstała jako formacja stała w okresie wczesnego pryncypatu, a jej głównym zadaniem była, jak się wydaje, logistyka oddziałów rzymskiej armii w Syrii. Najważniejszą bazą floty syryjskiej była *Seleucia Pieria* (niedaleko dzisiejszego Samandağb w południowowschodniej Turcji), główny port Antiochii syryjskiej, rozbudowany przez cesarza Wespazjana (pan. 69–79), a następnie na przełomie III i IV w.⁷ Rzeką Orontes nie jest współcześnie żeglowna ani spławna; w starożytności wykorzystywana była jednak jako droga wodna łącząca Antiochię syryjską z Seleucia Pieria. W związku z dużymi zniszczeniami Seleucji Pieria, i całego obszaru w następstwie trzęsień ziemi w latach 526, 528 oraz zwłaszcza 570 r., nie jest wykluczone, że znaczenie tego portu upadało, a jego funkcje w zakresie dostaw dla Antiochii przejmowały inne miej-

⁶ Zob. ostatnio B. Cetota, *Arab Expansion on Byzantine Territory, 632–718 AD* (w:) T. Wolińska, P. Filipczak (red.), *Byzantium and the Arabs. The Encounter of Civilisations from Sixth to Mid-Eighth Century*, Łódź 2015, zwłaszcza s. 224–227 (= *Ekspansja arabska na tereny bizantyńskie (632–718) i początki organizacji kalifatu* (w:) T. Wolińska, P. Filipczak [red.], *Bizancjum i Arabowie. Spotkanie cywilizacji VI–VIII wiek*, Łódź 2015, zwłaszcza s. 299–302), z dalszą literaturą.

⁷ Obszerną literaturę poświęconą Seleucia Pieria zebrał ostatnio J. Wintjes, *Sea Power without a Navy* (w:) M.O. Jones (ed.), *New Interpretations in Naval History. Selected Papers from the Seventeenth McMullen Naval History Symposium Held at the United States Naval Academy 15–16 September 2011*, Newport 2016, s. 24, przyp. 30. Zob. również o tym porcie oraz *classis Syriaca* jako poprzedniku floty Seleucji np. E. Ferrero, *L'ordinamento delle armate romane: ricerche*, Roma – Torino – Firenze 1878, s. 171; K.J. Marquardt, *De l'organisation militaire chez les Romains*, (tłum.) J. Bissard, Paris 1891, s. 235; R. Grosse, *Römische Militärgeschichte von Gallienus bis zum Beginn der byzantinischen Themenverfassung*, Berlin 1920, s. 72; Ch.G. Starr, *The Roman Imperial Navy: 31 B.C.–A.D. 324*, Cambridge 1960², zwłaszcza s. 114–117; G. Downey, *A History of Antioch in Syria. From Seleucus to Arab Conquest*, New York 1961, s. 15–18; H.D.L. Viereck, *Die römische Flotte. Classis romana*, Herford 1975, s. 256; J.–P. Rey–Coquais, *Seleucia Pieria Turkey* (w:) R. Stillwell [et al.] (ed.), *The Princeton Encyclopedia of Classical Sites*, New York 1976, <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.04.0006.id=seleucia-pieria>; M. Reddé, *Mare Nostrum. Les infrastructures, le dispositif et l'histoire de la marine militaire sous l'empire Romain*, Rome 1986, zwłaszcza s. 236–241 (*Selucia Pieria*), 493, 513–515, 561, 576–580 (*classis Syriaca*) doi: 10.3406/befar.1986.1238, http://www.persee.fr/doc/befar_0257-4101_1986_mon_260_1; W. Ceran, *Artisans et commerçants à Antioche et leur rang social (seconde moitié du IVe siècle de notre ère)*, [tłum.] E. Kolańska, [red.] P. Filipczak, Łódź 2013, s. 42, 45–46; P. Filipczak, *Geography and Environmental Conditions of Syro–Palestine. The Region's Geopolitical Importance in Late Antiquity* (w:) T. Wolińska, P. Filipczak (red.), *Byzantium and the Arabs...*, op. cit., s. 9 (= *Geografia i warunki naturalne Syro–Palestyny. Geopolityczne znaczenie regionu u schyłku antyku* (w:) T. Wolińska, P. Filipczak (red.), *Bizancjum i Arabowie...*, s. 18. Por. też B. Rankov, *Military Forces* (w:) Ph. Sabin, H. Van Wees, M. Whitby (eds.), *The Cambridge History of Greek and Roman Warfare*, t. II, Cambridge 2008, s. 56; S. Th. Parker, *Syria* (w:) Y. Le Bohec [et al.] (eds.), *The Encyclopedia of the Roman Army*, t. III, Chichester 2015, zwłaszcza s. 972–973. Patrz też niżej nowsze prace. Warto w tym miejscu zaznaczyć, że badania nad Antiochią w okresie wczesnobizantyńskim są od polskojęzycznej edycji ww. pracy profesora Waldemara Cerana (1936–2009) 'polską specjalnością' (*Rzemieślnicy i kupcy w Antiochii i ich ranga społeczna [II połowa IV wieku]*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1969). Por. P. Filipczak, *Polskie studia nad Antiochią w epoce późnego antyku*, „Przegląd Nauk Historycznych” 11.2 (2012), s. 163–180.

sowości. Można w związku z tym wątpić o większym znaczeniu pozbawionej głównej bazy *classis Seleucena* w ostatnich dekadach VI w.⁸

W świetle literalnego odczytania analizowanej konstytucji prefekt pretoriański był zwierzchnikiem i miał dbać o stan osobowy flot wschodniorzymskich, w tym *classis Seleucena*. Natomiast zadaniem tej floty, pod zwierzchnictwem komesa Wschodu, było oczyszczanie rzeki Orontes i podejmowanie innych niezbędnych działań.

Kwestie te, wbrew pozorom, nie są jednak jednoznaczne. Sporny jest w literaturze charakter *classis Selucena*, tj. czy była ona flotą wojenną, czy też tylko flotą służącą celom cywilnym. Warto przypomnieć też, że *comes Orientis* zarządzał diecezją Wschodu po 335 r., a powierzanie mu zadań związanych z działaniami wojsk rzymskich w IV w. stało się przesłanką do sformułowania dyskutowanej do dziś hipotezy o mieszanym, cywilno-wojskowym charakterze tego urzędu, w odróżnieniu od innych zarządzających diecezjami urzędników zwanych wikariuszami (aż do ich likwidacji w 535 r. za Justyniana I - pan. 527–565)⁹.

W swoim komentarzu do konstytucji Jacobus Gothofredus (1587–1652) trafnie podał, że wskazywała ona na funkcjonowanie jednej z flot późnorzymskich (*Seleucji*)¹⁰. Podniósł też, że sformułowanie *ad auxilium purgandi Orontis* („[do] pomocy w oczyszczaniu Orontesu”) w konstytucji oznaczać mógł działanie przeciwko „złym ludziom i piratom” (*malis hominibus et pyratis*). Podkreślił przy tym jednak, że czasownik *purgare* występował też w źródłach antycznych w powiązaniu z oczyszczaniem koryta rzek, ale czynności takie przeprowadzano z pewnością w przypadku większych rzek imperium, w tym podanego jako przykład niosącego ogromne ilości mułu Nilu¹¹. Opisał on też kompetencje prefekta pretoriańskie-

⁸ Por. E. Guidoboni, with the collaboration of A. Comastri and G. Traiana, *Catalogue of Ancient Earthquakes in the Mediterranean Area up to the 10th Century*, (tłum.) B. Philips, t. I, Rome 1994, s. 314–321, 323–325, 346; T. Vorderstrasse, *A Port of Antioch: Late Antique al-Mina* (w:) *Antioche de Syrie: Histoire, images et traces de la ville antique. Topoi supplément 5* (2004), s. 363–372.

⁹ Zob. J. Wiewiorowski, *The Judiciary...*, s. 77–82, z dalszą literaturą. Warto jednak odnotować, że w literaturze przedmiotu koncepcja cywilnych kompetencji komesa Wschodu jest dominująca. Zob. S. Olszaniec, *Comes Orientis – Zivil-oder Militärbeamter?* (w:) D. Musiał (red.), *Society and Religions. Studies in Greek and Roman History 2*, Toruń 2007, s. 99–107, z dalszą literaturą. O administracji w Syrii po 535 r. por. też szerzej P. Filipczak, *An Introduction to the Byzantine Administration in Syro-Palestine on the Eve of the Arab Conquest*, Łódź 2015, zwłaszcza s. 1–24.

¹⁰ *Codex Theodosianus, cum perpetuis commentariis Jacobi Gothofredi, ... Praemittuntur chronologia accuratio, chronicon historicum et prolegomena; subjiciuntur notitia dignitatum, prosopographia, topographia, index rerum et glossarium nomicum; opus posthumum... recognitum et ordinatum ad usum codicis Justinianei opera et studio Antonii Marvillii, ... Editio nova... emendata, variorumque observationibus aucta, quibus adjectis suas Joan. Dan. Ritter, t. III, Lipsiae 1738, s. 557–559. Na temat postaci tego prawnika zob. np. B. Schmidlin, A. Dufour (red.), *Jacques Godefroy (1587–1652) et l'humanisme juridique à Geneve. Actes du colloque Jacques Godefroy*, Basel/ Frankfurt a. M 1991, *passim*; A. Dufour, *Godefroy, Jacques* (w:) *Historisches Lexikon der Schweiz*, <http://www.hls-dhs-dss.ch/textes/d/D16282.php>. O jego komentarzu do Kodeksu Teodozjańskiego zob. J. M. Coma Fort, *op. cit.*, s. 436–448.*

¹¹ Zob. np. C. Th. 14.27.2 (a. 436) = C. 11.29.1: *Impp. DD. NN. Theodosius et Valentinianus AA. Isidoro p(raefecto) p(raetorio). Corporatos civitatis Alexandrinae repurgandi fluminis onere liberamus et pro tenore et dispositione tua quadringentos solidos ex dinummio vectigali memoratae civitatis praecommodari decernimus,*

go i komesa Wschodu wobec *classis Seleucena* oraz wskazał źródła potwierdzające funkcjonowanie flot wschodniorzymskich. Omówił wreszcie charakter wymienionych w konstytucji *classici*, *incensiti* i *ad crescentes*. Gothofredus twierdził, że *classici* to marynarze floty, natomiast *incensiti* oraz *ad crescentes* to dwa rodzaje rekrutów: pierwsi to ci, którzy wpisani byli na listę rekrutów, a *ad crescentes* to ci, oczekujący na wpis na tę listę (i przywoływał użycie tych terminów w takim znaczeniu w innych konstytucjach z Kodeksu Teodozjańskiego, w tym pochodzących z czasów panowania Walensa)¹².

W podobnym duchu wypowiedział się też m.in. Johann Brunneman, jeden z komentatorów wersji ustawy przechowanej w *Codex Iustinianus*. Stwierdził on nieco bałamutnie, iż w jej świetle obowiązkiem prefekta pretoriańskiego „oczyszczanie morza i rzek od piratów, tak żegluga była bezpieczna, i [podejmować] inne działania konieczne przeciwko barbarzyńcom”¹³.

Śród autorów późniejszych, szerzej zajmujących się konstytucją, rozważyć należy na początek uwagi Christiana Courtois, który m.in. na jej podstawie podbudowywał swoją dyskusyjną tezę o zmierzchu rzymskich sił morskich na akwenie Morza Śródziemnego w okresie późnoantycznym, bazującą m.in. na milczeniu o nich *Notitia dignitatum*¹⁴. Courtois zakwestionował przede wszystkim wiarygodność zachowanej w niektórych manuskryptach *Codex Iustinianus* sformułowania *ad auxilium purgandi Orientis*. Zasadnie wskazał, iż wynika ona z błędu kopistów, a rzeka Orontes była w starożytności żeglowna i Seleucia Pieria pełniła rolę portu Antiochii syryjskiej. Równocześnie opierając się na argumentach o czysto cywilnych kompetencjach prefekta pretorium w tym okresie, dowo-

---

ita ut ex titulo navium omnibus modis repensentur. Dat. prid. non. iun. Constan(tino)p(oli) Isidoro et Senatore cons. Zob. np. J. H. G. W. Liebeschuetz, *Civic finance in the byzantine period: The laws and Egypt*, „ByzZ” 89.2 (1996), zwłaszcza s. 390 – według niego, opisane w C. Th. 14.27.2. zwolnienie z obciążeń dotyczyło jednak oczyszczania akweduktów.

¹² Zob. niżej. Krytykował on w tym względzie wcześniejszego komentatora *Codex Theodosianus*, Jacques Cujasa ((1522– 1590): J. Cujas, *Codicis Theodosiani Libri XVI. Imppp. Theodosij, Valentiniani, Martiani, Maioriani, Leonis, Seueri & Anthemij Nouellae Constitutiones. Tituli ex corpore Codicis Gregoriani. Tituli ex corpore Codicis Hermogeniani. Adiectae sunt suis locis Aniani V.S. interpretationes*, Parisiis 1586 (non vidi). Ten ostatni rozważał możliwość, że mowa jest o kolonach *non adscripti*, potomkach *classici*.

¹³ *Johannis Brunnemanni jcti Commentarius in Codicem Justinianum: quo singulae leges et authenticae breviter & succincte explicantur, quaestiones in academiis & foro frequentate resolvuntur, axiomata ab interpretibus subinde proposita examinantur, & alia ex ipsis textibus notabilia eruuntur, quaeque aliis ad analysin pertinent, per compendium quasi traduntur ... opus theoretico-practicum, cui praeter indicem rerum et verborum locupletissimum accessit...*, Lipsiae 1699, s. 1257: (...) *ad purgandum mare, & flumina a piratis, ut navigationis sint securae, item ad alias publicas necessitates contra barbaros*.

¹⁴ Ch. Courtois, *Les politiques navales de l'Empire Romain*, „RH” 186 (1939), s. 225–259, zwłaszcza s. 230–234. Pochodząca z przełomu IV i V wieku *Notitia omnium dignitatum et administrationum tam civilium quam militarium (Laterculus maius)* jest zestawieniem wyższych urzędników cesarskich w imperium zachodniorzymskim i wschodniorzymskim; obejmuje też ich *officia* i służący tam personel pomocniczy, a w wypadku dowódców wojskowych również podległe im jednostki wojskowe. Literaturę na temat spisu starałem się zebrać (w): J. Wiewiorowski, *Szczegóły geograficzne w 'Notitia dignitatum in partibus Orientis'*, „U Schyłku Starożytności. Studia Źródłoznawcze” 12 (2013), s. 153–185; idem, *The Judiciary...*, s. 236–256.

dził on tylko cywilnego charakteru podporządkowanej mu najprawdopodobniej rzecznej *classis Seleucena* oraz innych flot rzecznych Wschodu. Występujący w cytowanej konstytucji czasownik „purgare” był zaś według niego w ówczesnej łacinie synonimem „curare” (dbać)¹⁵, i jego użycie oznaczało ogólny obowiązek dbałości o stan rzeki Orontes, powierzony komesowi Wschodu. Courtois także twierdził, że termin *classici*, o którym wspomina analizowana ustawa, oznaczać mógł też marynarzy-cywilów (ale przywoływał też źródła na temat udziału żołnierzy w rozbudowie portu Seleucja Pieria z okresu pryncypatu i wczesnego dominatu). Rekrutować ich miano według konstytucji z *incensiti* i *ad crescentes*, to znaczy według tego autora odpowiednio, mężczyzn powyżej lat czterdziestu, których obciążały w Syrii podatki (*incensiti*) oraz młodszych chłopców powyżej lat pięciu (*ad crescentes*), którzy mogli obsługiwać statki lub barki transportowe¹⁶.

Ze stanowiskiem Courtois częściowo polemizował Dietmar Kienast, który bronił też tezy o funkcjonowaniu pełnomorskich rzymskich flot wojennych w okresie późnoantycznym¹⁷. Kienast sugerował, że ustawa wspominała o *classici* jako marynarzach floty wojennej *classis Seleucena* (jako następczyni *classis Syriaca*) oraz o jej rekrutach: *incensiti* jako dorosłych, wciągniętych na listę podatników i *ad crescentes*, jako grupie młodszych od nich mężczyzn, którzy nie zostali w ramach indykcji wciągnięci do tego spisu¹⁸. Twierdził on, że uzupełnianie stanu osobowego floty wojennej wchodziło w zakres kompetencji prefekta pretoriańskiego, tak jak podporządkowaniu jej podwładnemu prefekta, komesowi Wschodu dla dosłownie pojmowanego, fizycznego oczyszczania rzeki Orontes. W kwestii udziału marynarzy w działalności ‘cywilnej’ przywoływał on, cytowane częściowo też przez Courtois, źródła na temat udziału żołnierzy w rozbudowie portu Seleucja Pieria za Dioklecjana (pan. 284–305) i wcześniej za Wespazjana, oraz odwoływał się do analogicznych przykładów udziału wojskowych w powstawaniu budowli cywilnych, pochodzących z innych obszarów imperium za Konstancy-
na I. Za przesądzający co do charakteru *classis Syriaca* Kienast podawał też argu-

¹⁵ Można tutaj jednak zaznaczyć, że ‘cura’ mogła przy tym w łacinie okresu cesarstwa oznaczać też dowodzenie wojskiem. Zob. *L&S* (s.v. ‘cura’); Heumann, Seckel s. 114–115 (s.v. ‘cura’, ‘curare’); *TLL* 4 (1909), col. 1451–1475 (s.v. ‘cura’); Forcellini (s.v. ‘cura’, ‘curatio’); Georges, t. I, col. 1703–1709 (s.v. ‘cura’); Plezia, t. I, s. 814–815 (s.v. ‘cura’); Ernout, Méillet, s. 159 (s.v. ‘cura’); Sondel, s. 239–240 (s.v. ‘cura’); Glare, t. I, s. 519–520 (s.v. ‘cura’).

¹⁶ Odwoływał się w tym miejscu do A. Piganiol, *L’impôt de capitation sous le Bas-Empire Romain*, Chambéry 1916, s. 16–17 oraz F. Lot, *L’impôt foncier et la capitation personnelle sous le Bas-Empire et à l’époque franque*, Paris 1928, s. 36–37 (non vidi).

¹⁷ D. Kienast, *Untersuchungen zu den Kriegsflootten der römischen Kaiserzeit*, Bonn 1966, zwłaszcza s. 131–133.

¹⁸ Cytował w tym miejscu, jak Courtois: A. Piganiol, *op. cit.*, s. 17 oraz F. Lot, *op. cit.*, s. 36–37. Zdaniem Kienasta *ad crescentes* mieli więcej niż 17 lat, skoro w świetle D. 50.15.3 pr. na listy podatników wciągnano w Syrii mężczyzn w wieku powyżej lat czterdziestu a kobiety w wieku lat dwudziestu. Ed.: *Digesta Iustiniani* (w:) *Corpus Iuris Civilis*, t. 1, (eds.) Th. Mommsen, P. Krueger, Berolini 1954, s. 856.

ment, że tytuł *De classicis* oraz termin *classici* występujący w tekście konstytucji odnosiły się z pewnością do marynarzy floty wojennej¹⁹.

Osobne stanowisko w tej kwestii wyraził Michel Reddé, który przede wszystkim dowodził funkcjonowania rzymskich flot wojennych w okresie późnoantycznym²⁰. Wywodził on, że analizowana ustawa dotyczyła marynarzy floty wojennej i jej rekrutów a *classis Seleucena* miała znaczenie dla transportu poborowych²¹, przypominając, że za pobór rekruta odpowiedzialny był przede wszystkim prefekt pretoriański i stąd rozwiązanie przyjęte w analizowanej ustawie nie jest zaskakujące. Reddé dopuszczał też możliwość, że podporządkowanemu mu cywilnemu *comes Orientis* delegować miano w konstytucji czasowo obowiązki w zakresie logistyki armii Orientu (podkreślając, że takie zawsze były funkcje floty syryjskiej) i ewentualnie obowiązek podejmowania działań wojskowych w zakresie *purgare Orontem* (wzmiankował też kilka przykładów aktywności militarnej komesów Wschodu). Reddé równocześnie rozważał jednak możliwość uznania odczytania tego zwrotu w znaczeniu 'usuwania zanieczyszczeń' i wzmiankował jednak źródło z okresu pryncypatu, potwierdzające udział żołnierzy w takich pracach²².

Zgodzić się można z twierdzeniem, że *praefectus praetorio*, który zajmował centralne miejsce w administracji cesarskiej od wczesnego pryncypatu, po reformach Konstantyna Wielkiego całkowicie utracił kompetencje jako dowódca wojskowy. Wzmocniona została jednak jego pozycja jako najważniejszego urzędnika administracji centralnej, odpowiedzialnego m.in. za porządek publiczny, finanse cesarstwa, a także pobór rekrutów i dostawy *annona militaris*; status taki zachowali prefekci regionalni, w tym najważniejszy na wschodzie *praefectus praetorio per Orientem*²³. Tekst konstytucji istotnie nie wspominał o uprawnieniach prefekta

¹⁹ Zarzucając Courtois pominięcie źródeł na temat innych flot poza wymienianymi przez tego ostatniego *classis Alexandrina* i *Pontica*, Kleinast popełnił w tym miejscu błąd: 'tytuł konstytucji' jest w istocie tytułem pod którym zamieszczono tekst konstytucji w *Codex Theodosianus* i *Codex Iustinianus*. Zob. też niżej.

²⁰ Obecne w literaturze poglądy związane ze zmianami rzymskich flot – morskich i śródlądowych – w okresie późnoantycznym zebrał M. Reddé, *op. cit.*, s. 572–605 (na s. 605–652 podał własną wizję przemian). Na temat *classis Seleucena* zob. *ibidem*, s. 576, 602–605. Zob. też J. Jundziłł, *Kryzys czy ewolucja rzymskiej aktywności na morzach w okresie późnego cesarstwa (provincje zachodnie a wschodnie)*, „ClassWrat” No 1682, *Antiquitas* 21 (1995), s. 159–170.

²¹ Odwołując się m.in. do też zawartych w niewielkim studium Glanvilla Downeya, *A Study of the Comites Orientis and the Consulares Syriae*, Princeton 1939, s. 22.

²² Za R.O. Fink, *Roman Military Records On Papyrus*, Cleveland 1971, Nr. 10 (port Hormos w Egipcie, oczyszczany przez żołnierza Titusa Flaviusa Satur[ninusa] – datowany na 80–87 r.). Por. <http://papyri.info/ddbdp/chla;1;7>, z bibliografią. O udziale komesów Wschodu w działaniach zbrojnych zob. niżej.

²³ Literaturę przedmiotu zebrał na temat prefektów pretoriańskich w okresie pryncypatu S. Ruciński, *Praefecti Praetorio. Dowódcy gwardii pretoriańskiej od 2 roku przed Chr. do 282 roku po Chr.*, Bydgoszcz 2013, *passim* (na temat prerogatyw zwłaszcza s. 659–682). Na temat zmian pozycji prefekta pretoriańskiego w czasach konstantyńskich i jego kompetencji zob. np. W. Ensslin, *Praefectus praetorio* (w:) *RE* 22.2 (1954), zwłaszcza col. 2427–2428, 2453–2477; A. Gutsfeld, *op. cit.*, s. 26–51 (oraz kompetencje na przykładzie prefektury Wschodu – s. 52–155); *Idem*, *Der Prätorianerpräfekt und der Kaiserliche Hof im 4.*

pretoriańskiego jako dowódcy wojskowego, ale czynił urząd prefekta odpowiedzialnym za stan osobowy flot wschodniorzymskich, w tym *classis Seleucena*.

Analizując argumentację Courtois można w ostateczności dopuścić, że termin *classici* mógł w konstytucji oznaczać marynarzy-cywilów²⁴. *Incensiti* i *ancrescentes* oznaczały w niej jednak, i jak trafnie pisał Gothofredus, odpowiednio: rekrutów wciągniętych na listę poborowych (*incensiti* – jakkolwiek w podstawowym znaczeniu termin *incensitus* oznaczał osoby wciągnięte na listę płatników podatków) oraz oczekujących na wpisanie na taką listę osób młodszych (*adcrecentes*)²⁵. Wynika to wprost z użycia tych terminów w kontekście rekrutacji poborowych w konstytucjach cesarskich pochodzących z IV w.²⁶ Wnioskować z tego można, że urząd prefekta pretoriańskiego był w świetle analizowanej konstytucji odpowiedzialny za stan osobowy floty wojennej, w tym *classis Seleucena*. Jej funkcje mogły zaś, podobnie jak w dużym stopniu *classis Syriaca*, koncentrować się na funkcjach transportu dostaw i rekruta na potrzeby armii rzymskiej w Syrii.

Z pewnością słuszność mają stąd ci autorzy, którzy widzą w *classici* marynarzy floty wojennej *classis Seleucena*, a w *incensiti* oraz *adcrecentes* jej rekrutów, jakkolwiek oba te terminy miały związek z podziałem ludności dla celów podatkowych.

Wieloznaczne znaczenie czasownika *purgo* nie pozwala zdecydowanie zakwestionować odczytania sformułowania *ad auxilium purgandi Orontis* w znaczeniu działań na rzecz zapewnienia żeglowności rzeki Orontes²⁷. Cytowana kon-

Jahrhundert n. Chr. (w:) A. Winterling (red.), *Comitatus. Beiträge zur Erforschung des spätantiken Kaiserhofes*. Berlin 1998, zwłaszcza s. 78–95; P. Porena, *La origini della prefettura del pretorio tardoantica*, Roma 2003, s. 496–562; S. Olszaniec, *Prefektura 'praetorio'...*, s. 19–39 (oraz kompetencje na przykładzie prefektury italskiej w latach 312–425 – s. 107–273).

²⁴ Zob. s.v. 'classicus', 'classis': L&S; Heumann, Seckel, s. 72; TLL 3 (1907), col. 1280 (s.v. 'classici'); Forcellini (s.v. 'classicus', 'classis'); Plezia, t. I, s. 535 (s.v. 'classis'); Georges, t. I, col. 1194–1195 (s.v. 'classis'); Ernout, Méillet, op. cit., s. 125 (s.v. 'classis'); Sondel, s. 157–158; Glare, t. I, s. 365 (s.v. 'classis'). Jak słusznie jednak wskazał M. Reddé, op. cit., s. 603 w świetle TLL termin *classicus* był ściśle związany z wojskowością a w *Codex Theodosianus* terminem odnoszącym się do marynarzy cywilnych jest *nauta* (cytował w tym względzie O. Gradenwitz, *Heidelberger Index zum Theodosianus*, Berlin 1925, s.v. 'nauta'; zob. też s.v. 'classicus', 'classici').

²⁵ A.H.M. Jones, *The Later Roman Empire (284–602). A Social, Economic and Administrative Survey*, t. I, Oxford – Cambridge Mass. 1964, s. 455 tłumaczy ten termin jako 'younger generation'.

²⁶ Zob. C. Th. 7.13.6 (a. 370) = C. 12.43.1 (w wersji skróconej); C. Th. 7.1.11 (a. 372); C. Th. 7.13.7 (a. 375). Księga siódma Kodeksu Teodozjańskiego w całości dotyczyła wojskowości, natomiast tytuł pierwszy kwestiom ogólnym (*De re militari*), zaś trzynasty rekrutom (*De tironibus*). Zob. np. V. Giuffrè, *Iura' e 'arma'*. *Intorno al VII libro del Codice Teodosiano*, Napoli 1983, zwłaszcza s. 23–106 oraz 65 przyp. 81, 73. Na temat znaczenia terminów *incensitus* i *adcrecentes* por. też L&S (s.v. 'accresco', 'incensitus'); Heumann – Seckel, s. 11–12 (s.v. 'adcrecere'), s. 243 (s.v. 'incensitus'); TLL 1 (1900), col. 337–338 (s.v. 'accresco'); TLL 7.1.6 (1949), col. 872 (s.v. 'incensus'); Forcellini (s.v. 'accresco', 'incensitus'); Georges, t. I, col. 1753–1758 ('s.v. cresco'), t. II, col. 142 (s.v. 'incensitus'); Plezia, t. 1, s. 791–792 (s.v. 'cresco'), t. III, s. 83 (s.v. 'incensitus'); Ernout, Méillet, s. 150 (s.v. 'cresco'); Sondel, s. 13, 23, 461 (s.v. 'accrescentes', 'accresco', 'adcreresco', 'incensus'); Glare, t. I, s. 26 (s.v. 'accresco'), t. II, s. 949 (s.v. 'incensus'). Nie zaskakuje stąd uwaga N. Lenskiego, *Failure of Empire. Valens and the Roman State in the Fourth Century A.D.*, Berkeley – Los Angeles – London 2002, s. 352, który używa sformułowania „junior troops' (*adcrecentes*)”, w stosunku do Gotów przeniesionych na Bliski Wschód w 376 r.

²⁷ Por. s.v. 'purgo', 'purgare': L&S; Heumann, Seckel, s. 437; Forcellini; Georges, t. II, col. 2090; Plezia,

stytucja wspomina też enigmatycznie o 'innych potrzebach' (*aliasque necessitates*), pod którymi kryć się mogły różnorodne, bliżej nieokreślone działania (być może oznaczały one pomoc w utrzymaniu działającej już wówczas infrastruktury hydrologicznej w postaci m.in. kół wodnych oraz akweduktów²⁸).

Nie wyjaśnia tego bliżej lektura innych konstytucji zawartych w *Codex Theodosianus*, w których różne wyrażenia pochodzące od *purgo* najczęściej występują w związku z wykonywaniem wymiaru sprawiedliwości (z reguły w znaczeniu oczyszczania podsądnych od oskarżeń²⁹). Nawet w przypadku konstytucji dotyczącej cywilnego transportu morskiego z 380 r. mowa jest o zasadach uwalniania żeglarzy-cywili od stosowania tortur w postępowaniu toczonym w przypadku katastrofy morskiej³⁰.

Niejasności wokół charakteru sformułowania *ad auxilium purgandi Orontis aliasque necessitates* w analizowanej konstytucji potęgują wyrażane w literaturze wątpliwości na temat kompetencji wojskowych *comes Orientis*: w świetle znanych źródeł wykonywał on w IV w. misje o charakterze wojskowym w razie nagłej potrzeby³¹. Nie można stąd jednoznacznie podważać zasadności tezy Gothofreda,

t. IV, s. 392; Ernout, Méillet, s. 546; Sondel, s. 807; Glare, t. II, s. 1675.

²⁸ Zob. Mohamed Al Dbiyat, *Les Norias de Hama sur l'Oronte, un système traditionnel original de l'utilisation de l'eau fluviale* (w:) *Ve Rencontres internationales Monaco et la Méditerranée: Gestion durable et équitable de l'eau douce en méditerranée. Mémoires et traditions, avenir et solutions*, Monaco 2009, s. 191–210, <https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-00496781>. Por. też dane na temat wykorzystania wód Orontesu zebrane na stronie *Atlas of the Orontes River Basin* <https://www.water-security.org/> (zwłaszcza M.-L. Chambrade, Mohamed Al Dbiyat, B. Geyer, *Ancient Water Infrastructure* <https://www.water-security.org/article/ancient-water-infrastructure>)

²⁹ O. Gradenwitz, op. cit., s.v. 'purgo' odnotowuje dziesięć przypadków użycia różnych jego form gramatycznych oraz określił wywiedzionych od *purgo*, z czego aż sześć w tytułach książki dziewiątej, dotyczącej różnych zagadnień procesowych oraz według dzisiejszej terminologii, prawa karnego materialnego: C. Th. 8.2.4 (a. 400) = C. 10.71.2; C. Th. 9.1.2 (a. 319) = C. 9.40.2; C. Th. 9.21.6 (a. 349); C. Th. 9.37.2 (a. 369) = C. 9.42.3; C. Th. 9.42.1 (a. 321) = C. 5.16.24, C. 9.49.9; C. Th. 9.45.2 (a. 397) = C. 1.13.2; C. Th. 9.45.4 (a. 431) = C. 1.12.3; C. Th. 10.23.1 (a. 369/370) = C. 11.13.1; C. Th. 13.9.3 (a. 380) = C. 11.6.3; C. Th. 16.5.41 (a. 412).

³⁰ C. Th. 13.9.3 pr. (a. 380) = C. 11.6.3: *Imppp. Gratianus, Valentinianus et Theodosius AAA. navicularis Afris salutem. pr. Quotiens obruta vel submersa fluctibus navi examen adhibetur praefecti annonae duorum vel trium quaestione dstrictum, purgandi in alios nautas licentia offeratur. Quid est enim, quod non abunde intra praefinitum numerum sollers quaesitor inveniat? Circa magistros navium, quibus est scientia plenior, inmoretur; qui si fatali sorte defuerint, in alios inquisitio transferetur. (...) Dat. VIII id. feb. Treviris Gratiano V et Theodosio I AA. cons. Zob. na jej temat np. A.D. Manfredini, *Les naviculaires et le naufrage*, „RIDA” 33 (1986), zwłaszcza s. 144–146; B. Sirks, *Food for Rome: the Legal Structure of the Transportation and Processing of Supplies for the Imperial Distributions in Rome and Constantinople*, Amsterdam 1991, zwłaszcza s. 124–125, 159, 214–215; T. Y. Ortega González, *Algunas consideraciones sobre el naufragium y salvamento marítimo: de Roma al derecho moderno*, Las Palmas de Gran Canaria (diss.) <http://www.tdx.cat/handle/10803/393138>, zwłaszcza s. 104–106. W źródłach dominują informacje na temat *navicularii* z Afryki – ze względu na wagę dostaw żywności do Rzymu oraz z Egiptu – ze względu na wagę dostaw do Konstantynopola. Zob. B. Sirks, op. cit., passim. Postępowanie w przypadku C. Th. 13.9.3. toczyło się przed *praefectus annonae*, odpowiedzialnym za aprowizację Rzymu (od 397 r. sądził wspólnie z wikariuszem miasta Rzymu). Por. W. Ensslin, *praefectus annonae* (w:) *RE* 22.2 (1954), zwłaszcza col. 1274.*

³¹ Kwestię tę analizowałem szczegółowo wcześniej (w:) J. Wiewiorowski, *The Judiciary...*, s. 77–82. Zob. też niżej.

i dzielającym częściowo to zdanie Reddém³², że określenie *ad auxilium purgandi Orontis aliasque necessitates* w analizowanej konstytucji w okresie jej wydania w 369 r., mogło mieć związek nie tylko z fizycznym oczyszczaniem Orontesu, lecz ewentualnie dotyczyć mogło działań o charakterze wojskowym (przeciwko piratom?).

Piractwo było w okresie późnoantycznym zjawiskiem endemicznym na różnych akwenach okalających terytorium *Imperium Romanum*, w tym w obszarze nominalnie rzymskiego *Mare Nostrum*³³. Parali się nim w tym okresie również Izauryjczycy, bitni i chętnie rekrutowani do armii późnorzymskich w IV–V w.; Izauria miała przez większą część okresu późnoantycznego szczególnie status i miejscowy *comes* był nie tylko dowódcą dużych jak na mały obszar prowincji sił wojskowych, lecz także zwierzchnikiem administracji cywilnej (do lat 492–498 i po 536 r.)³⁴. Jak wspomniano wyżej, w IV w. w działaniach o charakterze wojskowym incydentalnie uczestniczyli też zarządcy diecezji – jeden z komesów Wschodu z pewnością walczył przeciwko Izauryjczykom w 354 r.³⁵ – i analizowana konstytucja może łączyć się z takimi problemami. Cywilny charakter cesarskiej administracji terytorialnej, także na szczeblu diecezjalnym był regułą, ale są źródła sugerujące dowodzenie wojskiem przez co najmniej dwóch zarządców diecezji (*praefectus Augustalis* i *vicarius Britanniae*)³⁶.

³² Jednak Reddém nie odwoływał się wprost do opinii Gothofreda.

³³ Na temat piractwa (oraz pospolitego bandytyzmu) w okresie późnoantycznym zob. np. Ph. de Souza, *Piracy in the Graeco-Roman World*, Cambridge 1999, s. 228–240; P. Gruenewald, *Bandits in the Roman Empire. Myth and Reality*, [tłum.] J. Drinkwater, London – New York 2004, zwłaszcza s. 82, 86–89 (na temat Izaurii), oraz pogłębienie J. F. Drinkwater, *Bandits: Late Empire* (w:) Y. Le Bohec [et al.] (ed.), *op. cit.*, t. I, Chichester 2015, s. 77–78; C. H. Caldwell, *Piracy: Late Empire* (w:) *ibidem*, t. III, s. 753–754. Zob. też dla okresu wcześniejszego: A. Tarwacka, *Romans and Pirates. Legal Perspective*, Warszawa, 2009, *passim*.

³⁴ Zob. szerzej ostatnio np. K. Feld, *Barbarische Bürger. Die Isaurier und das Römische Reich*, Berlin–New York 2005, zwłaszcza s. 197–200; J. Wiewiorowski, *Szczegóły geograficzne...*, zwłaszcza s. 153, 155–156, 162 (na s. 153, przyp. 17 zestawilem nowszą literaturę im poświęconą – ważna jest też pominięta tam niepublikowana dysertacja W. D. Burgess jr., *The Isaurians in the Fifth Century A.D.*, Madison 1985). W wersji skróconej zob. też J. Wiewiorowski, *The Judiciary...*, s. 248–249. Na temat przyczyn endemicznego bandytyzmu w tym regionie por. też K. Hopwood, *Bandits, elits and rural order* (w:) A. Wallace-Hadrill (red.), *Patronage in Ancient Society*, London–New York 1989, s. 171–187. Jako świadectwo długotrwałych tradycji bandytyzmu wśród Izauryjczyków można też za A. Tarwacką, *op. cit.*, s. 34 podać przykład Publiusa Serviliusa; był on namiestnikiem prowincji Cylicji w latach 78–74 p.n.e., który za swoje sukcesy w działaniach przeciwko piratom został obdarzony przydomkiem (cognomen) ‘Isauricus’.

³⁵ Ammianus Marcellinus w *Res gestae* wspomina, że Nebridius (*comes Orientis* w latach 353–358), wiosną 354 r. z powodu nieobecności *magister equitum* miał na polecenie cesarza Gallusa zebrać wojsko i wyruszyć na pomoc Castriciusowi, *comes per Isauriam*, obłożonemu z trzema legionami w Seleucji przez Izuryjczyków; na wieść o tym najeźdźcy mieli odstąpić od oblężenia i wycofać się w góry (Amm. Marc. 14, 2, 14–20 – ed.: Ammianus Marcellinus, *Römische Geschichte*, (red.) W. Seyfarth, t. I, Berlin 1978; Ammien Marcellin, *Histoire*: t. I (Livres XIV–XVI), (red.) É. Galletier, J. Fontaine, Paris 1978; Ammianus Marcellinus, *Dzieje Rzymskie*, tłum., wstęp i przypisy I. Lewandowski, t. 1, Warszawa 2002). Nowsze prace poświęcone ww. wydarzeniom zebrałem (w:) J. Wiewiorowski, *The Judiciary...*, s. 80, przyp. 184.

³⁶ Zob. J. Wiewiorowski, *The Judiciary...*, s. 82–83, 85, 253–255, z dalszą literaturą.

Analizowaną ustawę być może rozumiano stąd nieco odmiennie w momencie jej wydania niż w chwili jej zamieszczenia w *Codex Theodosianus* w 438 r.³⁷ O ile w 369 (370?) roku mogła mieć ona ewentualnie związek z aktywnością piratów, to później sformułowanie *et [classis] Seleucena ad auxilium purgandi Orontis aliasque necessitates Orientis comiti deputetur* odczytywano z pewnością tylko jako działania polegające na oczyszczaniu (pogłębianiu³⁸) rzeki Orontes i podejmowaniu innych działań związanych z utrzymywaniem jej żeglowności oraz podporządkowaniu wojennej floty Seleucji w tym zakresie komesowi Wschodu.

Za takim rozumieniem analizowanej ustawy w okresie sporządzania kompilacji teodozjańskiej przemawia jej umiejscowienie w *Codex Theodosianus*: jest ona jedyną konstytucją tytułu dwudziestego trzeciego *De classicis* księgi dziesiątej, usytuowanego pomiędzy tytułami dotyczącymi różnych grup ludności służących państwu³⁹. Nie znalazła się natomiast w księdze siódmej tego zbioru, poświęconej w całości wojskowości⁴⁰.

Układ ten podzielili w kontekście analizowanej ustawy kompilatorzy justyniańscy: powtórzony tekst konstytucji znalazł się jako jedyny w tytule trzydziestym *De classicis* księgi jedenastej *Codex Iustinianus*, także pomiędzy tytułami dotyczącymi różnych grup ludności wykonującymi posługi na rzecz państwa (wojskowości była poświęcona duża część księgi dwunastej)⁴¹.

Tekst konstytucji przejętej do *Codex Iustinianus* odczytywano zatem wówczas po prostu jako nakaz dbałości o stan osobowy flot wojennych przez *praefectus praetorio per Orientem*, a floty wojennej Seleucji o żeglowność rzeki Orontes oraz inne działania o charakterze cywilnym, i w którym to zakresie podporządkowana była cywilnemu *comes Orientis*. Pośrednio argumentu na rzecz takiej hipotezy

³⁷ Odstępuję w tym miejscu w części od poglądu wyrażonego w *ibidem*, s. 81: „Thus interpreted, the constitution would be conclusive with regard to the martial capacities of *comes Orientis*, at least for the period from the end of the 360s. Its incorporation in the *Codex Theodosianus*, followed by the fact that it was adopted in unchanged wording in the *Codex Iustinianus*, would confirm that the solution still applied in the 5th–6th cent., perhaps also after the reform of provincial administration under Justinian I in 535.”

³⁸ N. Lenski, *op. cit.*, s. 280, przyp. 103 łączy nakazanie w analizowanej konstytucji i jak pisze pogłębiania Orontesu ([...] the dredging of the Orontes, Antioch's supply line'), z kryzysem żywnościowym w Konstantynopolu i innymi działaniami na rzecz poprawy dostaw zboża dla miast.

³⁹ Zob. tylko najbliższe tytuły w tej księdze C. Th.: 10.19: *De metallis et metallariis*; 10.20: *De murilegulis et gynaeceariis et monetariis et bastagariis*; 10.21: *De vestibis holoveris et auratis*; 10.22: *De fabricensibus*; 10.23: *De classicis*; 10.24: *De his, qui cum dispensatore contraxerunt*; 10.25: *De privilegiis domus Augustae*; 10.26: *De conductoribus et hominibus domus Augustae*.

⁴⁰ Zob. cytowana już wyżej w przypisie 25 monografia V. Giuffrè, *op. cit.*, *passim*.

⁴¹ Księga jedenasta liczy siedemdziesiąt osiem tytułów i ze względów redakcyjnych pozwole sobie je pominąć, odsyłając czytelnika do edycji *Kodeksu Justyniańskiego* (w tym na stronie internetowej: *Roman Law Library*, <http://droitromain.upmf-grenoble.fr/>). Na temat układu tego zbioru w porównaniu do *Kodeksu Teodozjańskiego* zob. A. M. Giomaro, *Il Codex repetitae praelectionis. Contributi allo studio dello schema delle raccolte normative da Teodosio a Giustiniano*, Roma 2001, zwłaszcza s. 263–364; *idem*, *Differenza di „sistema” fra il codice di Teodosio II (439) e il codice di Giustiniano (534). I grandi spostamenti di materia fra lo schema dell'uno e dell'altro codice* (w:) *Atti dell'Accademia Romanistica Costantiniana 14. Convegno internazionale in memoria di Guglielmo Nocera*, Napoli 2003, zwłaszcza s. 190–191.

dostarczają informacje na temat zaniku bandytyzmu wśród Izauryjczyków od schyłku V w., co oznacza, iż zagrożenie z ich strony nie było istotne w przypadku Orontesu⁴². Dalsze dzieje urzędu *comes Orientis* za Justyniana Wielkiego (pan. 527–565) potwierdzają ten wniosek. Jurysdykcja komesa Wschodu została przez niego ograniczona czasowo tylko do prowincji *Syria Prima* i dystryktu *Cyrrhastica*, położonego na północnym wschodzie od Antiochii syryjskiej w 535 r., a następnie rozszerzono ją nieznacznie w 542 r.⁴³ Odmienne jednak niż w przypadku szeregu innych zarządców prowincji ustanowionych w ramach reform justyniańskich, komes Wschodu nie uzyskał kompetencji dowódczych wobec sił wojskowych⁴⁴.

Jacek Wiewiorowski

‘CLASSIS SELEUCENA’ – LATE ROMAN MILITARY FLEET?

The Author discusses in detail the imperial constitution issued by Valentinian I and Valens around 369–370 and preserved by Theodosian and Justinian Codes (C. Th. 10.23.1 = C. 11.13.1). According to it, *classis Seleucena*, the fleet stationed in *Seleucia Pieria* that was the seaport of *Antioch ad Orontes*, and other east Roman fleets were under the command of the praetorian prefect (of the East – *praefectus praetorio per Orientem*), who was to take care of a number of its maritime personnel, while *classis Seleucena* was under the command of the count of the East (*comes Orientis*) to help keeping the river Orontes clean and carrying out other indispensable works. The nature of the *classis Seleucena* is still being disputed in the literature, and one should agree with the view that the *classici*, referred to in the constitu-

⁴² Por. H. Elton, *The nature of the sixth-century Isaurians* (w:) S. Mitchell, G. Greatrex (eds.), *Ethnicity and Culture in Late Antiquity*, London 2000, s. 293–307; K. Feld, op. cit., s. 339–340. Nie oznacza to, że popospolity bandytyzm nie prześladował ludność Azji Mniejszej w tym okresie. Zob. np. J. Wiewiorowski, *Причины создания должностей praefectores Pisidiae, Lyconiae, Thraciae u Paphlagoniae Юстинианом Великим в 535 г.*, „Византийский временник” (Vizantijskij Vremennik), 72 (97) 2013, s. 31–44.

⁴³ *Novellae Iustiniani*: 8.5 (a. 535) i zmieniająca ją częściowo nowela 157 (a. 542) – na mocy tej ostatniej *comes Orientis* był odpowiedzialny za przestrzeganie zakazu małżeństw między kolonami pochodzącymi z różnych majątków w prowincjach Osroene i Mezopotamia, chociaż uznano ważność takich związków zawartych wcześniej, oraz zobowiązano komesa do wymuszenia posłuchu dla zakazu odbierania dzieci takim małżonkom przez ich panów oraz przywrócenia rodzicom dzieci wcześniej odebranych. Edycja: *Novellae Iustiniani* (w:) *Corpus iuris civilis*, t. III, (red.) R. Schoell, Berolini 1954, s. 68–69, 733–734. O prowincji i dystrykcie zob. P. Filipczak, op. cit., s. 1–2, 14. Syntetycznie na temat reform administracji terytorialnej za panowania Justyniana I pisałem (w:) J. Wiewiorowski, *The Judiciary...*, s. 281–287, z dalszą obszerną literaturą.

⁴⁴ Nic dziwnego więc, że w literaturze przyjmuje się, że *comes Orientis* był cywilnym namiestnikiem prowincji po wydaniu Nov. Iust. 8 (a. 535). Por. np. J.B. Bury, *History of the Later Roman Empire. From the Death of Theodosius I to the Death of Justinian*, t. II, London 1923, s. 339; A.H.M. Jones, op. cit., s. 281, 374; R. Bonini, *Ricerche sulla legislazione giustiniana dell'anno 535. Nov. Justiniani 8: Venalità delle cariche e riforme dell'amministrazione periferica*, Bologna 1976, s. 38–39; A.E. Gkoutzioukostas (w:) *idem*, X.M. Moniaros, *Η περιφερειακή διοικητική αναδιοργάνωση της αυτοκρατορίας από τον Ιουστινιανό Α' (527–565): Η περίπτωση της Quaestura Iustiniana Exercitus*, Thessalonikē 2009, s. 37–38.